

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİ İRS VƏ ONUN TURİZMDƏ ROLU

Məmmədova Şəhla Mahmud qızı
Bakı Dövlət Universiteti Qazax Filialı
sehlaammmedova514@gmail.com

Xülasə: *Hər bir xalqın özünəməxsus adət-ənənələri olduğu kimi bizim azərbaycan xalqı da bu baxımdan üstünlüyə malikdir. Bu ənənələr tarixən bir millətin kimliyini, dəyərlərini, ənənələrini və kollektiv yaddaşını əks etdirən elementlərdən ibarətdir. Bu elementlərdən düzgün istiqamətdə istifadə ölkədə turizmin inkişafına təkan verərək, iqtisadi inkişafa səbəb olur.*

Açar sözlər: irs, folklor, muğam, aşıq sənəti, rəqs, dil, ədəbiyyat

Keywords: heritage, folklore, music, love art, dance, language, literature

Ключевые слова: наследие, фольклор, музыка, любовное искусство, танец, язык, литература

Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, milli irs, bir ölkənin və ya millətin tarixən və mədəniyyət baxımından inkişaf etmiş, onun özünəməxsus kimliyini, ənənələrini, dəyərlərini və kollektiv yaddaşını əks etdirən material və qeyri-maddi elementlərdən ibarət olan irsdə yaranan bütün cəmiyyətin və fərdlərin ortaq sahəsidir. Milli irs həm fiziki obyektləri (memarlıq abidələri, tarixi yerlər, sənət əsərləri), həm də qeyri-maddi dəyərləri (musiqi, rəqs, dil, adət-ənənələr və digər mədəni praktikalara aid olan elementlər) əhatə edir.[1]

Milli irsin əsas elementlərinə aşağıdakılar daxildir:

1. **Maddi İrs:** Tarixi və mədəni abidələr, arxeoloji tapıntılar, memarlıq nümunələri, sənət əsərləri və əl işləri. Bu, həm də ölkənin və ya millətin zəngin mədəni irsinin təzahürüdür.

2. **Qeyri-Maddi İrs:** Ənənəvi musiqi, rəqs, dillər, 30ocial30e, bayramlar, mərasimlər, əl işləri və digər adət-ənənələr. Qeyri-maddi irs millətin mədəniyyətinin canlı, davamlı bir hissəsidir və təbliğ edilməlidir.

3. **Bioloji İrs:** Yerli flora və fauna, xüsusilə kənd təsərrüfatı və ekosistemlər ilə əlaqəli ənənələr, məsələn, ənənəvi kənd təsərrüfatı üsulları və yerli bitki və heyvan növlərinin qorunması.

4. **Dil və Ədəbiyyat:** Bir millətin öz dilində yaranan ədəbiyyat, sözlü və yazılı mədəniyyət, nağıllar, hekayələr, poeziya və digər yazılı əsərlər də milli irsin vacib hissəsidir.

Milli irs, həm də bir cəmiyyətin 30ocial və mədəni strukturlarını gücləndirir. Bu irs, həm daxilə, həm də xaricə bir millətin kimliyini, tarixini və mədəniyyətini təmsil edir. Bəzi hallarda, milli irs qorunmalı və yaşadılmalıdır, çünki o, millətin gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün çox əhəmiyyətlidir. UNESCO tərəfindən tanınan və qorunan irs siyahıları (maddi və qeyri-maddi irs) da milli irsin qlobal səviyyədə təbliğinə və qorunmasına kömək edir. Milli irsə olan hörmət, həm də ölkələr arasındakı mədəni əlaqələri gücləndirir və fərqli mədəniyyətlər arasında dialoq yaradır.[1]

Qeyri-maddi irs, mədəniyyətin və ənənələrin bir hissəsi olaraq, insan cəmiyyətlərinin tarixindən, ənənəvi həyat tərzlərindən və kollektiv yaddaşdan gələn, fiziki obyektlərə və ya materiallara aid olmayan, amma dəyəri və əhəmiyyəti böyük olan bir sahədir. UNESCO-nun qeyri-maddi irs siyahısına daxil olan elementlərə musiqi, rəqs, dil, əl işləri, mətbəx və ənənəvi mərasimlər daxildir. Qeyri-maddi irs turizmdə çox mühüm rol oynayır. Bu, həm turizm sənayesini, həm də yerli mədəniyyətləri qorumağa və təbliğ etməyə kömək edir. Bu sahənin turizmə olan təsiri aşağıdakı kimi müxtəlif aspektlərdə təzahür edir:

1. **Mədəni Turizmin Artması:** Qeyri-maddi irsə aid elementlər, turistləri cəlb edərək, mədəni turizmin inkişafına gətirib çıxarır. Məsələn, ənənəvi rəqslər, 31ocial31e şənlikləri və yerli bayramlar, turistlər üçün maraqlı və bənzərsiz təcrübə yaradır.

2. **Yerli İqtisadiyyata Dəstək:** Qeyri-maddi irsin təbliği, yerli sənətkarların, musiqiçilərin, rəssamların və mətbəx ustalarının iş imkanlarını artırır. Bu da yerli iqtisadiyyatın güclənməsinə səbəb olur, çünki turistlər ənənəvi əl işləri və mədəni məhsullar alırlar.

3. **Mədəniyyətin Qorunması və Yenidən Yaradılması:** Turizmin inkişafı qeyri-maddi irsin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından vacibdir. Turistlər və yerli əhali arasında mədəni mübadilə, ənənələrin davam etdirilməsinə kömək edir.

4. **Qlobal Tanınma və Təşviqat:** Qeyri-maddi irs sayəsində bir regionun və ya ölkənin mədəni kimliyi dünya səviyyəsində tanınır. Bu da turizm bazarını genişləndirir və ölkənin beynəlxalq nüfuzunu artırır. Bu amillər qeyri-maddi irsin turizmə integrasiyasını daha da vacib edir. Bu sahənin davamlı şəkildə inkişaf etməsi həm mədəniyyətin qorunmasına, həm də iqtisadi inkişafın təmin olunmasına kömək edir. Qeyri-maddi irs, maddi irsə (binalar, abidələr, sənət əsərləri və s.) qarşı olaraq, insanların həyatında və cəmiyyətin strukturunda daha çox 31ocial, mədəni və emosional bir rol oynayır. [2]

Azərbaycanda qeyri-maddi irs, xüsusilə mədəniyyət və ənənələr, turizmin inkişafında mühüm rol oynayır. Bu irsə xalq musiqisi, rəqs, əl işləri, mətbəx, festivallar və digər ənənəvi elementlər daxildir. Qeyri-maddi mədəni irs, həm yerli, həm də xarici turistlər üçün cəlbedici bir təcrübə təqdim edir və ölkənin turizm sektorunun inkişafını stimullaşdırır. Azərbaycanda qeyri-maddi irsin turizmə təsirini bir neçə əsas istiqamətdə nəzərdən keçirə bilərik:

1.**Mədəni Turizm:** Azərbaycan xalqının ənənəvi musiqisi (məsələn, muğam), rəqsləri, sənətkarlıq məhsulları və mətbəxi mədəni turizmi stimullaşdırır. Bu sahələr, turistlərə ölkənin zəngin mədəniyyətini yaşamaq və öyrənmək imkanı verir.

2.**Festival və Bayramlar:** Azərbaycan, müxtəlif qeyri-maddi irsə əsaslanan festivallara və bayramlara ev sahibliyi edir. Məsələn, Novruz bayramı, həm yerli, həm də beynəlxalq turistlər üçün maraqlı bir təcrübə təqdim edir. Belə tədbirlər, həm də ölkəyə olan turist axınını artırır.

3.**Sosial və İqtisadi Təsir:** Qeyri-maddi irsə dayalı turizm, xüsusilə yerli icmaların mədəniyyətlərini təqdim edən fəaliyyətləri ilə əlaqəli olaraq yerli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərir. Bu, həm də iş yerlərinin yaradılmasına, yerli sənətkarların və mədəniyyət nümayəndələrinin gəlir əldə etməsinə kömək edir.

4.**Qlobal Tanınma və Brendinq:** UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil olan elementlər, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmasını artırır. Bu da turistləri cəlb etməyə və ölkənin mədəni turizmini daha çox diqqətə çatdırmağa kömək edir. Beləliklə, qeyri-maddi irsin qorunması və təbliği, Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafında mühüm rol oynayır. Turistlər üçün daha unikal və zəngin təcrübələr yaratmaqla yanaşı, ölkənin mədəni irsinin gələcək nəsillərə ötürülməsinə də şərait yaradır. Azərbaycanın UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Qorunması Siyahısına daxil edilmiş qeyri-maddi mədəni irs nümunələri aşağıdakılardır:

Muğam (2008) Azərbaycan muğamı xalq musiqisinin ən qədim və zəngin janrlarından biridir. O, klassik Şərq musiqisi ilə əlaqəli olsa da, özünəməxsus melodik strukturu və ifa tərzii ilə seçilir. Azərbaycan Muğamı” 7 noyabr 2003-cü il tarixində Azərbaycan muğamı UNESCO tərəfindən bəşəriyyətin qeyri-maddi irsinin şah əsəri elan olunmuşdur. 2008-ci ildə Azərbaycan muğamları UNESCO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-maddi Mədəni İrsi üzrə Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir.[3]

Azərbaycan Aşıq Sənəti (2009) Aşıqlar musiqi ifaçıları, şairlər və hekayəçilərdir. Bu sənət forma həm instrumental musiqi, həm də şeir və nəsrə ibarət olur. Aşıq musiqisi, xalqın tarixi, mədəniyyəti və mənəviyyatını əks etdirən mühüm irs nümunəsidir. 28 Sentyabr – 2 oktyabr 2009-cu il tarixində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Abu-Dabi şəhərində keçirilmiş UNESCO-nun Qeyri – maddi Mədəni İrs üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 4-cü Sessiyası çərçivəsində qəbul edilmiş qərara əsasən, Azərbaycan Aşıq Sənəti UNESCO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrsin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir.

Novruz Bayramı (2009) Azərbaycan da daxil olmaqla bir çox Şərq ölkəsində qeyd edilən Novruz bayramı yeni ilin və baharın gəlişini simvolizə edir. Adət-ənənələrə tonqaldan tullanmaq, şirniyyatlar hazırlamaq və xalq oyunları oynamaq daxildir. UNESCO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 2009-cu il 28 sentyabr – 2 oktyabr tarixlərində keçirilən dördüncü sessiyası zamanı “Novruz” çoxmillətli nominasiya kimi, (Azərbaycan, Hindistan, Qırğızistan, Pakistan, Türkiyə, Özbəkistan) UNESCO-nun Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsi üzrə Reprezentativ siyahısına daxil edilmişdir. Novruz bayramı Azərbaycan xalqının ən mühüm və sevimli bayramlarından biridir. O, yazın gəlişini və 20-21 mart astronomik yeni ilin başlanmasını bildirir. Bayram bir neçə gün davam edir, lakin onun üçün hazırlıq qışın son ayından başlayır. Bu bayramın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, insanlar köhnə illə, qışla vidalaşaraq, təbiətin oyanışını bildirən bu bayramı qarşılamağa hazırlaşirlar. Qədim köklərə malik olan bu bayram bir çox adət və ənənələrə malikdir. Bu adət ənənələr məhv olan və canlanan təbiətlə, sehrli qüvvələrlə bağlıdır.[4]

Kəlağayı – İpək Baş Örtüyünün Hazırlanması və Onun Simvolizmi (2014) Kəlağayı ənənəvi Azərbaycan ipək baş örtüyüdür və əsasən Şəki və Basqal kimi bölgələrdə istehsal edilir. Kəlağayı həm bədii dəyəri, həm də mədəni və sosial simvolizmi ilə diqqət cəkir. 2014-cü ilin noyabr ayında Azərbaycan kəlağayısı UNESCO-nun Bəşəriyyətin qeyri maddi mədəni irsi üzrə Reprezentativ Siyahısına “Qadın ipək baş örtüyü kəlağayını ənənəvi hazırlanma və daşınma mədəniyyəti və onun simvolikası” adı ilə daxil edilmişdir. Kəlağayı təmiz ipəkdən hazırlanmış milli qadın baş örtüyüdür. Kəlağayının kənarları həndəsi və müxtəlif ornamentlərlə bəzədilir. Xalq sənətkarları bu naxışları yaradarkən onları əhatə edən təbiətin gözəlliyindən ilhama gəlmiş və yaylıqları bağ çiçəkləri olan qızılgül, zanbaq və digər güllərlə, həmçinin nar, alma, albalı kimi meyvə ağaclarının çiçəkləri ilə bəzəmişlər. Həndəsi naxışların gözəlliyi bitki motivləri ilə həmahənglik təşkil edir. Bununla yanaşı, “buta” kəlağayının bəzədilməsində hər zaman əsas element olmuşdur və olmaqdadır. Mütəxəssislər butanın mənasını müxtəlif cür açıqlayır, çox vaxt butanı əbədi həyat simvolu hesab edirlər. Bəlkə də bu səbəbdən bir çox Azərbaycan xalçalarında butaya rast gəlinir. Ötən əsrlərin qadın geyimlərində kəlağayı kimi atributun meydana gəlməsi Azərbaycanda ipəkçiliyin inkişafı ilə bağlıdır.

Dolma Hazırlama və Paylaşma Mədəniyyəti (2017) Azərbaycan mətbəxinin əsas yeməklərindən biri olan dolma, müxtəlif tərəvəzlərin ətlə doldurulması üsulu ilə hazırlanır. Bu yemək ailə və dostlarla birlikdə paylaşmaq üçün xüsusi ənənəyə malikdir. 2017-ci ilin 6 dekabr tarixində Koreya Respublikasının Jeju adasında keçirilən UNESCO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 12-ci sessiyasında Azərbaycan tərəfinin təqdim etdiyi “Mədəni kimliyin göstəricisi dolmanın bişirilməsi və paylaşılması ənənəsi” adlı nominasiya UNESCO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Reprezentativ siyahısına daxil edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. İlqar Hüseynov, Nigar Əfəndiyeva Turizmin əsasları, Bakı-2007
2. İlqar Hüseynov, Azərbaycan milli adət və ənələrinin bədii- estetik mahiyyəti, Bakı-2002
3. Nəşibə Niyaz qızı Hacıyeva; Azərbaycanın təbii şəraiti və ehtiyatlarının iqtisadi- coğrafi qiymətləndirilməsi, Gəncə-2025, 104 səh
4. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://az.wikipedia.org/wiki/Az%25C9%2599rbaycanda_Novruz_bayram%25C4%25B1&ved=2ahUKEwj25MGDkYSMAxXhGRAIHUYNBs4QFnoECB0QAQ&usg=AOvVaw0gecl2CD-UV6TNHl06Y6ea

**НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ЕГО РОЛЬ В ТУРИЗМЕ****Мамедова Шахла Махмуд****Резюме**

У каждого народа есть свои обычаи и традиции, и наш азербайджанский народ имеет в этом отношении превосходство. Эти аспекты истории состоят из элементов, которые отражают идентичность, наследие, аспекты и коллективную идентичность нации. Если эти элементы использовать сбалансированно, они будут способствовать развитию туризма и экономического развития.

**INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN AZERBAIJAN
AND ITS ROLE IN TOURISM****Mammadova Shahla Mahmud****Summary**

Every nation has its own customs and traditions, and our Azerbaijani people have a superiority in this regard. These aspects of history consist of elements that reflect the identity, heritage, aspects and collective identity of a nation. If these elements are used in a balanced manner, they will contribute to the development of tourism and economic development.

Rəyçi: dosent Nəşibə Hacıyeva**BDU-nun Qazax filialı 15 may 2025-ci il tarixli iclasın 12 sayılı protokolu****Daxil olma tarixi 15 may 2025-ci il**